

Kindvriendelijk en participatief bevragen in een stedelijke context

Methodologische keuzes in de Antwerpse casus ‘Als ik burgemeester ben...’

Nathalie Van Ceulebroeck

Lector-onderzoeker verbonden aan de AP Hogeschool Antwerpen, opleiding sociaal werk en het Kenniscentrum Isos

Britt Dehertogh

Lector-onderzoeker verbonden aan de AP Hogeschool Antwerpen, opleiding sociaal werk en het Kenniscentrum Isos

ABSTRACTS

De laatste jaren neemt het aantal participatievormen van kinderen en jongeren aan lokaal beleid toe, bijvoorbeeld via grootschalige debatten in steden of inspanningen die geleverd worden in het kader van kindvriendelijke steden en gemeenten. Tegelijk merken we dat, op lokaal niveau, wetenschappelijk onderzoek met kinderen en jongeren op de achtergrond blijft. In het artikel tonen we via een casus van participatief onderzoek met een 1000-tal kinderen en jongeren in Antwerpen aan, dat deze manier van onderzoek een werkbare, boeiende en zelfs noodzakelijke reflectie kan bieden op lokaal beleid. Twee methodologische keuzes kenmerken de casus: een sterke betrokkenheid van het lokale jeugdwerk in alle stappen van het onderzoek en het experimenteren met een kindvriendelijke, beeldende, bevragingsvorm. We verdiepen deze keuzes en staan stil bij de voordelen en moeilijkheden van een participatieve onderzoeksopzet met kinderen en jongeren.

In recent years, forms of participation of children and young people in local policies have increased; for example, through large-scale debates in cities or efforts made in the context of child-friendly cities. At the same time we notice that, at the local level, scientific research with children and young people remains somewhat in the background. In this article we show that participatory research with children and youngsters can offer a workable, fascinating and even necessary reflection on local policy by describing a case study of participatory research with about 1000 children and young people in Antwerp. Two methodological choices characterize the case: a strong involvement of local youth work and experimenting with a child-friendly form of questioning. We will elaborate on these choices and consider the advantages and difficulties of a participatory research design with children and young people.

1. INLEIDING

“Moesten we dat nu echt weten, hoeveel inspraak we kunnen hebben en hoe dat dan werkt, dan zouden we dat misschien meer doen. Maar nu weten we dat niet. We weten niet bij wie we moeten zijn. En daarom zeggen wij niet veel over van alles. Als ik nu zou weten welke invloed dat het heeft, zou ik het waarschijnlijk meer doen.” (Tiener, Zandvliet) (Van Ceulebroeck, 2017)

Kinderen hebben ‘het recht om hun mening te kennen te geven’ en ‘het recht op het feit dat met deze mening rekening wordt gehouden in elke aangelegenheid of procedure die het kind betreft’, omschrijft artikel 12 van het Kinderrechtenverdrag. Aangelegenheden die het kind betreffen, zijn minimaal deze die gerelateerd zijn aan de leefomgeving van kinderen: de publieke ruimte waar ze zich elke dag in begeven, hun school, het verkeer waar ze deel van uitmaken, hun vrijetijdsbestedingen, hun thuis-situatie en woonst, de financiële situatie van hun gezin,... Veel van deze zaken maken deel uit van de bevoegdheden van lokale besturen, het beleidsniveau het dichtste bij burgers en dus ook bij kinderen en jongeren.

1.1. DE VLAAMSE BELEIDSCONTEXT VOOR LOKALE JEUGDPARTICIPATIE

Vlaanderen kent een lange traditie om de stem van kinderen en jongeren in lokaal beleid mee te nemen (Schrijvers *et al.*, 2015). Al in 1993 werden inspraak en de rol van een gemeentelijke jeugdraad opgenomen in het eerste decreet lokaal jeugdwerkbeleid. In 2010 maakte 91% van de gemeenten ook gebruik van extra participatie-instrumenten, naast de geïnstitutionaliseerde jeugdraad. Ad hoc bevragingen, waaronder kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeken, zijn daarin steeds belangrijk geweest. Vanaf de invoering van het nieuwe decreet lokaal jeugdbeleid van 6 juli 2012 is er echter een daling op te merken. Het nieuwe decreet van 2012 geeft de lokale besturen immers meer verantwoordelijkheid en vrijheid om een jeugdbeleid op maat te voeren. Dit betekende in de meeste gevallen ook het einde van de lokale jeugdbeleidsplannen waarvoor – vaak – participatieve trajecten met kinderen en jongeren de basis vormden. Het jeugdbeleid werd deel van de strategische meerjarenplanning van lokale besturen. In 2015 zette nog maar 41% van de gemeenten in op een *ad hoc* bevraging. De aandacht voor het thema nam af op lokaal vlak, minder gemeenten geven aan dat ze (wetenschappelijke) bevragingen inzetten als participatie-instrument (Schrijvers *et al.*, 2015; Op de Beeck & De Peuter, 2017).

Sinds het decreet van 2012, het wegvallen van lokale jeugdbeleidsplannen en de invoering van de strategische meerjarenplanning in 2014, gingen middenveldactoren en lokale jeugdamttenaren op zoek naar manieren om de stem en impact van kinderen en jongeren op lokaal beleid blijvend vorm te geven. Eén van die manieren is de systematische uitwerking van het concept kindvriendelijke stad of gemeente.

1.2. EEN INTERNATIONALE BEWEGING NAAR KINDVRIENDELIJKHEID

Los van de Vlaamse beleidscontext, ontwikkelde zich de voorbije decennia een beweging naar kind- en jeugd vriendelijke steden en gemeenten. Sinds 2009 wordt er wereldwijd ingezet op meer (lokale) participatie van kinderen en jongeren in het

kader van Unicef's Childfriendly City initiatief. Vanaf 2014 ontstaat er verwevenheid tussen de Vlaamse beleidscontext en de beweging tot kindvriendelijke steden en gemeenten in de vorm van de Vlaamse toolkit en het label 'kindvriendelijke steden en gemeenten'. Met de toolkit wordt getracht een integraal en breed lokaal jeugd-beleid te verzekeren, ook in de vernieuwde lokale bestuurscontext. In Vlaanderen hebben intussen 24 steden en gemeenten het label behaald en zijn meerdere andere steden aan de slag gegaan met deelprincipes ervan. De laatste jaren is het concept van kindvriendelijke stad dus geëvolueerd van mondiaal idee naar een belangrijk beleidskader voor Vlaamse steden en gemeenten.

Een kindvriendelijke stad of gemeente streeft ernaar de principes uit het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) te realiseren. Het IVRK wordt algemeen beschouwd als het uitgangspunt en de toetssteen voor kindvriendelijkheid. Dit houdt vooreerst in dat een stad of gemeente kinderen en jongeren erkent als medeburgers en zich tot doel stelt dit medeburgerschap verder te versterken. Kinderen en jongeren maken mee deel uit van de lokale samenleving. Ze hebben het recht om deze lokale samenleving mee vorm te (kunnen – mogen – willen) geven en er invloed op te (kunnen – mogen – willen) uitoefenen (Van Ceulebroeck & Reynaert, 2018).

In deze bijdrage beschrijven we de mogelijkheid van het onderzoekmatig en participatief verzamelen van de stem van kinderen en jongeren, als opstap naar een kindvriendelijk beleid. Het doel van het artikel is om de mogelijkheden en valkuilen van participatief onderzoek met kinderen en jongeren in het vormgeven van (lokaal) (kindvriendelijk) beleid weer te geven, geïllustreerd vanuit een concrete casus. De methodologische vraag rond participatief onderzoek wordt bekeken vanuit het participatieve project 'als ik burgemeester ben...' (Van Ceulebroeck, 2017). Dit project vroeg aan kinderen en jongeren tussen zes en dertig jaar in Antwerpen hoe ze over hun stad denken, waar ze tevreden over zijn en wat ze graag anders willen zien. Doel van het onderzoek was de stem van kinderen en jongeren te laten horen in aanloop van de lokale verkiezingen 2018 (Van Ceulebroeck, 2017). Het perspectief van kinderen en jongeren volwaardig mee op tafel leggen, is een eerste stap in het werken aan een kindvriendelijke omgeving.

2. HET BELANG VAN PARTICIPATIE IN HET STREVEN NAAR KINDVRIENDELIJK LOKAAL BELEID

De realisatie van het IVRK is in eerste instantie een opdracht van de overheid die het nodige beleid moet voeren om de rechten van kinderen en jongeren te realiseren. Daartoe dient zij een systeem op te zetten van basisvoorzieningen en structuren in beleid, onderwijs, mobiliteit, gezondheidszorg, vrijetijdsbesteding, ruimtelijke planning, justitie, welzijn, etc. Deze structuren staan in voor de participatie, bescherming en voorzieningen voor kinderen en jongeren (Van Ceulebroeck & Reynaert, 2018). In het kader van het Kinderrechtenverdrag wordt hierbij verwezen naar 'de 3 P's': Provisie, Protectie en Participatie. Dit betekent echter niet dat de overheid dit allemaal zelf moet organiseren. Partnerschappen met organisaties in het maatschappelijk middenveld en met kinderen en jongeren zelf en hun netwerken, kunnen

een belangrijke bijdrage leveren aan de uitbouw van een lokaal kindvriendelijk beleid (Van Ceulebroeck & Reynaert, 2018).

Net vanuit dit middenveld – onafhankelijk van het lokale bestuur – is in Antwerpen de vraag ontstaan tot het systematisch verzamelen van de stem van kinderen en jongeren. Het sectoroverleg Jeugd (een overleg tussen alle Antwerpse gesubsidieerde jeugdwerkorganisaties en tevens één van de officiële participatiekanalen voor het Antwerpse (jeugd-)beleid) wilde vanuit een participatief traject met kinderen en jongeren zicht krijgen op hun wensen voor de toekomst van de stad. Directe aanleiding waren de lokale verkiezingen van 2018. Zo ontstond het participatieve project ‘Als ik burgemeester ben...’ van onderuit, door middel van een samenwerking tussen vele jeugdwerkverenigingen en de AP hogeschool.

Realiseren van kinderrechten vraagt een integrale oriëntatie op alle levensdomeinen die aan de belangen van kinderen en jongeren raken (Van Ceulebroeck & Reynaert, 2018). Het vraagt dus een beleid dat kindvriendelijkheid niet vernauwt tot de klassieke beleidsdomeinen die rechtstreeks te maken hebben met kinderen en jongeren, zoals de vrijetijdsbesteding, het onderwijs of de kinderopvang. Een kindvriendelijk beleid gaat evengoed over ruimtelijke planning, waardoor kinderen ook aanwezig kunnen zijn in de openbare ruimte; veilige verkeersinfrastructuur, waardoor kinderen en jongeren zich veilig en zelfstandig kunnen verplaatsen; de woonkwaliteit en de woonomgeving, waardoor kinderen kunnen opgroeien in een leefbare buurt; een arbeidsmarktbeleid, waardoor ouders voldoende financiële middelen verwerven voor het opvoeden van hun kinderen en jongeren hun eerste werkervaring kunnen opdoen, etc. In de bevraging gingen we dan ook op zoek naar een manier om de visie van kinderen en jongeren over vele levensterreinen te verzamelen, vooreerst in de breedte en daarna in de diepte.

3. EEN KADER VAN PARTICIPATIEF ONDERZOEK MET KINDEREN EN JONGEREN

Het project vertrok vanuit een participatieve gedachte. Aansluitend bij de doelen van een kindvriendelijk beleid, bood het kader van participatief onderzoek een houvast.

“Participatory research processes, and those who take them on, have a learning-for-change agenda. They want to make the system in which they are researching better (...) Intended change is therefore the outcome and social learning is its mechanism” (Bradbury 2019: pvii).

“It is an approach to research (rather than a set of methods)” (Bradbury 2019: pvii).

“It sees research as a relational process through which new knowledge is produced collectively” (Abma *et al.* 2019: 7).

Hoewel de term ‘participatief onderzoek’ vaak wordt gebruikt in de literatuur om onderzoek met een hoge betrokkenheid van de onderzoekssubjecten te beschrijven (cfr. cliëntparticipatief onderzoek), volgen we de ruimere definitie van Abma *et al.* (2019). Participatief onderzoek gaat dan uit van een nauwe betrokkenheid van (een

van de) stakeholders. Dit kunnen de onderzoekssubjecten zijn (de kinderen en jongeren) maar evengoed de opdrachtgever of andere betrokkenen. Het is niet enkel een methode, eerder een invalshoek op hoe onderzoek het best vorm kan krijgen, met name door mensen sterker te betrekken in verschillende fasen van het proces én door deze participatie expliciet zichtbaar te maken en structureel te verankeren. Onderzoek is op die manier geen afzonderlijke opdracht van een onderzoeker, alle betrokkenen kunnen bijdragen aan en leren uit het onderzoeksproces. Daarvoor dienen in het onderzoeksplan vragen beantwoord te worden zoals: welke verhouding is er tussen de getrainde onderzoeker en andere stakeholders, wie bepaalt de onderzoeksvraag mee, wie verzamelt data mee, wie interpreteert mee, hoe worden niet-professionele dataverzamelaars opgeleid, Participatief onderzoek heeft onder meer als voordeel dat duurzaamheid van de resultaten verhoogt door het mede-eigenaarschap, dat contacten voor dataverzameling gemakkelijker kunnen lopen en dat wetenschappelijke kennis wordt aangevuld met meer praktijkgerichte (Abma *et al.*, 2019; Cargo & Mercer, 2008).

Het onderzoek 'Als ik burgemeester ben...' startte vanuit de expliciete betrokkenheid van de opdrachtgevers, namelijk Antwerpse erkende jeugdwerkverenigingen. Die betrokkenheid kreeg vorm door allereerst samen de onderzoeksvragen scherp te stellen (Wat wilden ze precies weten?). In een eerste verkennend gesprek tussen opdrachtgevers en onderzoeker werd het doel van het traject scherp gesteld, namelijk, meer aandacht voor jong zijn in de stad, categoriaal ingebed in het stedelijk beleid, waarbij het jeugdwerk een solide partner is. Om de eigenlijke onderzoeksvraag helder te krijgen, organiseerden de jeugdwerkorganisaties – op vraag van de onderzoeker – een eigen overleg met externe coaching. De onderzoeksvragen geformuleerd na afloop luiden: *“Hoe beleven kinderen en jongeren hun stad? Wat is de positie van kinderen en jongeren in de stad en welke knelpunten worden ervaren?”* Hierbij werd bijzondere aandacht besteed aan de thema's armoede, mentale en fysieke ruimte, informatie en communicatie, en aandacht voor de netwerken van kinderen en jongeren. Ook de rol van de onderzoeker en de verhouding met de opdrachtgevers werd in dit overleg vastgelegd: *“De onderzoeker werkt een traject uit, schrijft als externe het onderzoeksrapport en faciliteert het onderzoek. De samenwerking met de jeugdwerksector verloopt stapsgewijs met fasen van overleg, analyse en onderzoek, verwerking en terugkoppeling. Deze cyclus wordt een aantal keer herhaald.”*

Vervolgens werd samen nagedacht over de onderzoekssubjecten (Welke leeftijd? Enkel vaste inwoners of ook jongeren die schoollopen of op kot zitten in Antwerpen?). In een gezamenlijk overleg tussen onderzoeker en jeugdwerkers, werd gekozen voor een afbakening van 6- tot 30-jarigen over alle districten. Argument voor de ondergrens van 6 jaar was eerder een pragmatische afweging omdat deze leeftijdsgroep een heel eigen benadering vraagt. De bovengrens werd ingegeven vanuit het decreet lokaal jeugdbeleid. Geografisch werd gekozen om alle districten mee te nemen in de bevraging en hierbij aandacht te geven aan de onderlinge verschillen, aangeduid met 'kernstad', 'randstad' en 'dorpse omgeving'. Tenslotte werd de overweging gemaakt om enkel te kiezen voor vaste inwoners.

In een volgend overleg werd nagedacht over de beste manier om data te verzamelen en welke methodologische keuzes gemaakt moesten worden (zie verder). Ook de

eigenlijke dataverzameling en de interpretatie van de resultaten gebeurden met en door (professionele) jeugdwerkers en coördinatoren uit het jeugdwerk. De stem van de onderzoekssubjecten – kinderen en jongeren – gaf vorm aan het onderzoeksontwerp. Hun inbreng werd meegenomen in het verder verfijnen van de eerste resultaten en de selectie van thema's voor het tweede, kwalitatieve, luik van het onderzoeksproject. Verder in dit artikel gaan we dieper in op de keuzes en verloop van dit participatief onderzoek.

Voor de bevraging van kinderen en jongeren formuleerde het onderzoek daarnaast enkele (ethische) uitgangspunten gebaseerd op de principes voor participatie van kinderen zoals geformuleerd door Save the Children (2007) en gehanteerd door Unicef (Vermeulen, 2010). Deze zes principes vormden een (ethisch-normatieve) houvast voor de dataverzameling, naast de grondregels van een degelijke sociaal wetenschappelijke onderzoeksmethodologie.

- a. Alle kinderen en jongeren in het onderzoek begrijpen waar het over gaat en zijn goed geïnformeerd over het doel en de opzet van het onderzoek (*cf.* art. 17 IVRK).
- b. De betrokkenheid van kinderen en jongeren gebeurt in een veilige en stimulerende omgeving.
- c. Alle kinderen en jongeren krijgen evenveel kans om deel te nemen, ongeacht leeftijd of herkomst.
- d. De (mentale) veiligheid van kinderen staat altijd voorop.
- e. Alle 'volwassenen' betrokken in het onderzoek zijn goed geïnformeerd en op de hoogte van de kinderrechten.
- f. Kinderen en jongeren hebben het recht om niet te participeren, deelname gebeurt op vrijwillige basis.

4. DE CASUS 'ALS IK BURGEMEESTER BEN...'

De ambitie om een beeld te krijgen dat kinderen en jongeren in heel Antwerpen vertegenwoordigt, is een behoorlijke uitdaging. De heterogeniteit van de doelgroep is enorm. De doelgroep varieerde naar leeftijd (6 tot 30 jaar), naar leefomgeving (Borgerhout tot Berendrecht), naar sociaal-culturele en sociaaleconomische achtergrond, naar taalvaardigheid,... Zo goed mogelijk omgaan met deze diversiteit was dé uitdaging in de keuze van de aanpak. Met de methodologie ontwikkeld voor en gehanteerd in het onderzoek 'Als ik burgemeester was...' wilden we tegemoetkomen aan deze complexiteit en tegelijk (of daardoor) de geformuleerde uitgangspunten voor participatief werken met kinderen respecteren.

In dit deel beschrijven we kort de gehanteerde methodologie en gaan we nadien dieper in op 2 inhoudelijke keuzes: ten eerste om de bevraging te doen door professionele jeugdwerkers en niet door onderzoekers met het oog op het creëren van een veilige omgeving en meer toegang te vinden tot moeilijker bereikbare kinderen en jongeren; en ten tweede de keuze om beeldend te werken om zo taal- en leeftijdsgevoelige competenties minstens gedeeltelijk te overstijgen.

5. MULTIMETHODISCHE OPZET

De informatie in het onderzoek werd ontleend aan drie verschillende bronnen.

In de eerste plaats werd een vragenlijst verspreid onder kinderen en jongeren tussen 6 en 30 jaar oud. Deze vragenlijst had tot doel om breed informatie te verzamelen. Bij zoveel mogelijk kinderen en jongeren polsten we wat er leeft en wat niet, van welke onderwerpen ze wakker liggen en van welke niet. De vragenlijst was een online bevraging, die ook offline ingevuld kon worden onder begeleiding van een jeugdwerker en nadien ingevoerd kon worden door de begeleider. De vragenlijst werd verspreid via de gebruikelijke communicatiekanalen van de betrokken jeugdorganisaties, en samen met jeugdwerkers ingevuld in de dagelijkse context van kinderen en jongeren.

De vragenlijst was dezelfde voor alle leeftijdsgroepen en bestond uit drie delen. In een eerste deel probeerden we zicht te krijgen op het profiel van de kinderen en jongeren: leeftijd, geslacht, woonomstandigheden, thuistaal, onderwijs- of werksituatie,... In het tweede deel polsten we naar de opinie van kinderen en jongeren over onderwerpen dichtbij hun leefwereld. We gingen na hoe de kinderen en jongeren denken over samenleven met anderen, over hun woonsituatie, over naar school gaan, werken of werk zoeken, over hun vrije tijd, de openbare ruimte in hun buurt, mobiliteit en over informatie geven aan en krijgen van de stad. De vragen konden beantwoord worden met een keuze voor ‘nooit waar’, ‘soms waar’ of ‘meestal waar’. Voor deze vragen baseerden we ons op de vragenlijsten voor kinderen en jongeren van Unicef Research Center Innocenti, ontwikkeld om de kindvriendelijkheid van een stad in kaart te brengen, en de vertaling hiervan door VVJ VZW (VVJ VZW, z.d.). Daarnaast gebruikten we de vragenlijsten van de Children’s World study (z.d.), een wereldwijd gehanteerde vragenlijst die het subjectieve welbevinden van kinderen meet. In het derde deel gingen we na over welke beleidsdomeinen kinderen en jongeren wakker liggen, welke domeinen ze graag anders willen zien.

In een tweede onderzoeksfase werd deze informatie uitgediept in focusgroepen met kinderen (6 tot 11 jaar), tieners (12-18 jaar) en jongvolwassenen (ouder dan 18 jaar). Welke betekenis geven zij aan de verzamelde informatie? De opvallendste uitkomsten van de vragenlijst vormden aanleiding om in gesprek te gaan met kinderen en jongeren. Door in dialoog te gaan, kregen cijfers verdere inhoud en betekenis. De gesprekken werden inhoudelijk vormgegeven vanuit de vragenlijst. Onderwerpen werden geselecteerd als een leeftijdsgroep en/of district opvallend anders scoorde dan andere leeftijdsgroepen en/of districten. Bijvoorbeeld de 6 tot 11-jarigen in het district Antwerpen voerden een gesprek over ‘vrije tijd’ en over ‘armoede’. In Berendrecht Zandvliet Lillo werd gepraat over ‘thuis in de stad’ en over ‘participatie’ met 12 tot 18-jarigen. En in Wilrijk werd met de 19- tot 30-jarigen nagedacht over thema’s als ‘onderwijs’, ‘werk’ en ‘thuis in de stad’. De gespreksagenda werd op die manier gevormd door de stem van kinderen en jongeren en niet vanuit een streven naar vergelijkbaarheid van de onderzoeksresultaten over districten heen.

Tenslotte werd de verzamelde data in een focusgroep met jeugdwerkers verrijkt en vergeleken met ervaringen en informatie van jeugdwerkorganisaties verbonden aan het sectoroverleg (Van Ceulebroeck, 2017).

Zowel de vragenlijsten als de focusgroepleidraad kwamen tot stand in voortdurend overleg met de opdrachtgevers – jeugdwerkers. Er werd samen nagedacht over mogelijke thema's en vragen die nodig waren om de onderzoeksvraag te beantwoorden of over de beste manieren om data te verzamelen (offline of online, alleen of onder begeleiding,...) en welke meetinstrumenten zouden werken. De onderzoeker kreeg op die manier 'huiswerk' om op basis van eigen professionele ervaring de methode uit te werken. Deze werd nadien weer afgetoetst bij jeugdwerkers. Later werd de vragenlijst getest door onderzoeker en jeugdwerker samen, in settings waarmee de jeugdwerkers vertrouwd waren.

Deze wisselwerking zorgde voor een tijdsintensief maar boeiend en duurzaam proces waarbij niet alleen de methode een 'realiteitscheck' kregen; maar tegelijk de jeugdwerkers stap voor stap werden meegenomen in een onderzoeksopzet (Cargo & Mercer, 2008).

6. CENTRALE KEUZE 1: DE JEUGDSECTOR VERZAMELT DE DATA

Om verschillende redenen, die zowel pragmatisch als normatief waren, werd gekozen om de dataverzameling uit te voeren door onderzoeker én professionele jeugdwerkers. Normatieve redenen waren dat het onderzoek van onderuit ontstond en dus ook van onderuit, participatief vorm moest krijgen. Op die manier werd het eigenaarschap van en betrokkenheid op het onderzoek verder aangemoedigd. Bijkomend maakte de inzet van jeugdwerkers als onderzoekers dat er veel meer kinderen en jongeren bereikt konden worden, dat contacten voor dataverzameling vaak gemakkelijker kunnen lopen en dat er – meestal – geïnterviewd kon worden op basis van een bestaande vertrouwensband. Op die manier werden voor het invullen van de vragenlijst meer dan 1000 kinderen en jongeren (n=1032) bereikt. Na de verwijdering van onvolledige vragenlijsten of respondenten die niet in de quotasteekproef pasten, bleven 940 bruikbare respondenten over. Daarnaast namen 220 kinderen en jongeren deel aan de focusgroepgesprekken. Het valt niet te zeggen in welke mate er overlap is tussen de respondenten van de survey en van de focusgroepgesprekken aangezien alle data anoniem werden aangeleverd aan de onderzoekers. De onderzoekers hebben geen restricties opgelegd over deelname aan beide steekproeven.

Voor de vragenlijst werd gewerkt met een quotasteekproef en gestreefd naar representativiteit op het vlak van district, geslacht en leeftijd (Van Ceulebroeck, 2017). Bij de selectie van kinderen en jongeren werd geen rekening gehouden met de sociaaleconomische situatie (SES) van de respondenten. De maatschappelijke positie van kinderen is erg moeilijk te bevragen. Om een betrouwbaar beeld te krijgen van de SES, is informatie nodig die veel kinderen en jongeren niet of onvolledig kunnen weergeven. Denk aan de opleiding van de ouder(s), het beroep van de moeder, het beroep van de vader en de inkomsten van het gezin (Reynders, 2005). Wel probeerden we om zo divers mogelijke profielen van kinderen en jongeren te betrekken naar thuistaal en onderwijsvorm en/of werksituatie. Op die manier trachten we de enorme diversiteit die Antwerpen rijk is zo goed mogelijk te weerspiegelen. Bijna de helft van de respondenten (43,3% of n=407) spreekt thuis alleen Nederlands. De meerderheid van de kinderen en jongeren, bijna 60%, geeft dus aan meer dan één thuistaal te hebben. In totaal gaven de respondenten 103 verschillende combinaties

van talen aan die ze met hun ouders spreken. Ter vergelijking, volgens ‘stad in cijfers’ van Stad Antwerpen, had in 2018 in het lager onderwijs 45,6% een andere thuistaal dan het Nederlands. In het secundair onderwijs is dit 37,6% (Antwerpen, z.d.).

Drie vierde (75%) van de respondenten geeft aan nog naar school te gaan of onderwijs te volgen. Eén vierde (26%) zit in de lagere school. 33% zit in het secundair onderwijs en 16% zit in een vorm van verdergezet onderwijs (universitair of niet-universitair). Van de leerlingen die secundair onderwijs volgen, volgt 10,6% deeltijds onderwijs; 42,2% ASO; 27,4% BSO; 1% KSO en 18,3% TSO. 0,6% van de jongeren zit in het buitengewoon secundair onderwijs. Andere respondenten werken, zoeken werk, of zijn zogenaamde NEET jongeren (not in education, employment or training) (Van Ceulebroeck, 2017).

Het kwalitatieve deel van het onderzoek zorgde voor verdieping van de thema’s die kinderen en jongeren het belangrijkste vonden. 220 kinderen, tieners en jongeren namen deel aan de focusgesprekken. Meisjes waren iets ondervertegenwoordigd in de gesprekken (aantal=91). 27 gesprekken werden gepland, 21 gesprekken gingen effectief door. In elk district werd met drie leeftijdsgroepen een gesprek voorbereid: 6 tot 11 jarigen, 12 tot 18 jarigen en 18+’ers. De gesprekken gingen door binnen werkingen van de organisaties of op pleintjes bij niet- of anders georganiseerde kinderen en jongeren. Op die manier werd een breed bereik bewaakt. De jeugdwerkers kregen een aantal mogelijkheden aangereikt om de gesprekken vorm te geven, denk aan creatieve, talige of actieve werkvormen. Op die manier kon de jeugdwerker het gesprek afstemmen op de context, leeftijd en vaardigheden – onder meer talige – van de respondenten. Niet alle gesprekken gingen uiteindelijk door. In district Ekeren vonden geen gesprekken plaats. In Antwerpen, Berchem en Hoboken geraakten telkens één van de drie gesprekken niet gepland.

Ter ondersteuning kregen de professionele jeugdwerkers-onderzoekers een draaiboek met alle noodzakelijke informatie over het begeleiden van een focusgroep: een verdeling welke thema’s waar besproken konden worden, richtlijnen hoe vragen gesteld kunnen worden en per thema enkele mogelijke bijvragen. Zo kregen ze bijvoorbeeld onderzoekskennis mee over het vermijden van suggestieve en gesloten vragen.

Dit draaiboek werd tijdens een overleg/vormingsmoment uitgebreid overlopen en besproken met de jeugdwerkers-onderzoekers. Tegelijk werden afspraken gemaakt over de noodzakelijke output van de gesprekken. Eén van die outputproducten was de opmaak van een ‘gespreksfiche’ per gesprek. In die fiche moest praktische informatie aangegeven worden (wie, wat, waar); werd gevraagd een korte schets te geven van het verloop van het gesprek én werd de jeugdwerker gevraagd een evaluatie te maken van het gesprek. Richtvragen voor deze evaluatie waren: <Kon je in de diepte gaan of bleef het oppervlakkig? Dachten ze echt mee na of zegden ze maar wat? Lukte de onderzoeksmethode/werkvorm? Wat was de sfeer tijdens het gesprek? ...>. De gesprekken werden opgenomen en getranscribeerd indien mogelijk, minstens werd er een uitgebreid en zo letterlijk mogelijk verslag verwacht. Op basis van de gespreksfiches, de getranscribeerde interviews en tussentijdse besprekingen tussen onderzoeker en jeugdwerkers-onderzoekers, konden onderzoekers vinger aan de pols houden over de kwaliteit van de verzamelde data.

7. CENTRALE KEUZE 2: BEELDEN ONDERSTEUNEN TAAL IN DE SURVEY

Omdat (beleids)termen als ‘mobiliteit’ of ‘participatie’ zeer weinig betekenis hebben voor kinderen en jongeren, gingen we op zoek naar een methode om abstracte onderwerpen op een niet-talige manier concreet te maken voor een jong publiek. Op die manier wilden we tegemoetkomen aan de bezorgdheden (zie eerder) dat (1) alle kinderen en jongeren in het onderzoek begrijpen waar het over gaat en goed geïnformeerd zijn over het doel en de opzet van het onderzoek; en dat (2) alle kinderen en jongeren evenveel kans krijgen om deel te nemen, ongeacht leeftijd of herkomst. Werken met schaalconstructies bij kinderen is zeer complex, weinig onderzoekers wagen er zich aan omdat kinderen minder in staat zijn de stellingen ten gronde te begrijpen (ook al worden ze eenvoudig geformuleerd). Vooral voor het kwantitatieve deel van het onderzoek was het dus zaak een onderzoeksmethode te vinden die de toegankelijkheid van het onderzoek zo groot mogelijk maakte.

We vonden inspiratie in de ‘Picture Based Value Survey’, een assessment instrument dat ontwikkeld werd om ‘universele menselijke waarden’ te meten bij kinderen (Doring, 2010). Aan de hand van beelden en tekeningen worden in Dorings (kwantitatief) onderzoek abstracte thema’s bevraagd bij kinderen en jongeren. “Pictures are likely to attract and maintain children’s interest and attention, and they can clarify and concretize abstract material. For these reasons, we developed the new self-report instrument as a picture-based value survey for children, called PBVS-C”. (Dorings, 2010: 441). In hun artikel beschrijven Doring *et al.* (2010) het onderzoeksproces om te komen tot een set beeld-vragen die betrouwbaar bleken in het polsen naar waarden bij kinderen. Uit veelvoorkomende afbeeldingen in het dagelijkse leven van kinderen, werden er per te meten waarde drie tekeningen geselecteerd, 30 in het totaal. In een focusgroep met kinderen en door gesprek met ‘waarden-experten’ werden deze 30 tekeningen teruggebracht tot 20 die het meest geschikt leken om de geformuleerde waarden te verbeelden. De betrouwbaarheid van de 20 tekeningen werd nagegaan door de vooropgestelde waarde te vergelijken met de reacties van kinderen. In een opvolgstudie werd door Dorings en collega’s (2010) geëxperimenteerd met het aanvullen van woorden, omdat “Additional verbal information can contribute to a more focused processing and an unequivocal understanding of a picture” (Dorings, 2010: 444). Beide studies werden positief geëvalueerd naar validiteit en coherentie met het theoretische concept.

In navolging van deze beschreven methode, ontwikkelden enkele jongeren binnen het onderzoek ‘Als ik burgemeester ben...’, in samenwerking met een jeugdwerker, per beleidsdomein enkele veelzeggende afbeeldingen. Deze afbeeldingen werden uitgebreid getest. Ze werden een eerste keer voorgelegd aan negen kinderen (4 jongens en 5 meisjes) tussen 6 en 8 jaar bij kinderwerking Kras Merksem. Alle aanwezige kinderen hadden een migratieachtergrond. Een tweede toetsing gebeurde in een klas van het vierde leerjaar (9 jaar) in Berchem. Hier namen in totaal 23 kinderen (11 jongens en 12 meisjes) deel. Van deze 23 leerlingen, spreken 14 enkel Nederlands thuis, 2 Engels, 1 Pools, 3 Turks, 1 Spaans en 2 Arabisch. Tijdens die testmomenten werd nagegaan waar kinderen aan moesten denken bij het zien van een tekening, waar dachten ze dat die voor stond. En eventueel werd een beschrijving gegeven van het bedoelde thema en gevraagd op welke manier zij dat thema zouden tekenen.

Voorbeeld van een gesprek met de klas in Berchem:

<onderzoeker> Wat zien jullie op deze tekening?

<leerling 1> Ik zie ballonnen en kindjes die in een boek lezen.

<leerling 2> Nee dat zijn geen ballonnen, dat zijn lampen.

<onderzoeker> Weten jullie wat een tekenaar daarmee wil zeggen, als er zo ineens een lampje gaat branden boven iemand zijn of haar hoofd? In de stripboeken bijvoorbeeld?

<leerling 3> Ah, ja, dat wil zeggen dat die persoon een idee heeft!

<onderzoeker> Als jij het zou tekenen, hoe zou jij dan tekenen dat de burgemeester naar jouw ideeën luistert?

<leerling 4> O, ik zou dat zo tekenen met een oor dat luistert.

<leerling 5> Ja, en dan daar allemaal vraagtekens rond.

<verschillende leerlingen> Ja, dat is een goed idee, zo een oor met vraagtekens!

De bedenkingen en suggesties van de kinderen werden verwerkt in de finale versie van de vragenlijst. De tekeningen konden beoordeeld worden aan de hand van een schaal van 'hier wil ik heel veel aan veranderen' tot 'hier wil ik heel weinig aan veranderen'.

8. ENKELE REFLECTIES OP HET ONDERZOEK

De stem van kinderen en jongeren in een stedelijke context verzamelen is een uitdagende opdracht. Door het kader van participatief onderzoek toe te passen op een grootschalige bevraging van kinderen en jongeren, sluit het project aan bij de kerndoelen van een kindvriendelijk beleid. We hanteren het begrip participatief onderzoek wanneer de waarde van een betrokkenheid van stakeholders wordt erkend. Dit betekent dat de onderzoeker geen hogere machtspositie had dan de leden van het sectoroverleg Jeugd en hun jeugdwerkers of dan de kinderen en jongeren. Machtverschillen kunnen ontstaan vanuit een kennisverschil. Tijdens dit onderzoeksproject werd geëxpliciteerd en bewaakt dat ieders expertise, hoewel verschillend, even noodzakelijk was voor het onderzoek. Beslissingen werden steeds in overleg en consensus genomen. Onderzoekers bepaalden de onderzoeksopzet niet eenzijdig en de professionele jeugdwerkers gaven geen 'opdracht' aan de onderzoekers maar een vraag tot verkenning en dialoog.

In literatuur wordt voornamelijk de meerwaarde van participatief onderzoek benadrukt (Abma *et al.*, 2019). Ook in dit project kunnen we een aantal voordelen noteren van de participatieve opzet. In de eerste plaats bevestigt het project dat de jeugdwerkorganisaties een grote betrokkenheid toonden om verdere stappen te ondernemen met de resultaten. Door hun actieve deelname aan het onderzoeksproces werd een draagvlak gecreëerd om intern en extern met de resultaten aan de slag te gaan. Dat is anders dan wanneer ze een onderzoeksrapport te lezen hadden gekregen op het einde van een klassiek onderzoeksproces. De vraag hoe de resultaten vertaald konden worden naar de praktijk, wat dit kon betekenen voor hen, werd zo overbodig voor de onderzoekers. De organisaties zijn op basis van het onderzoeksrapport in gesprek gegaan met alle politieke partijen in Antwerpen. Het onderzoekstraject en uiteindelijke onderzoeksrapport zette de organisaties ook zelf aan

tot reflectie en bijsturing van hun agenda, en werkte dus onmiddellijk praktijk- en leerversterkend.

Ook de dataverzameling had profijt bij de participatieve opzet. Zo verliepen contacten met kwetsbare groepen zeer vlot via de professionele jeugdwerkers. Waar onderzoekers geruime tijd nodig hebben om contacten te leggen en te overtuigen om deel te nemen, konden de jeugdwerkers dit zeer snel vanuit hun band met de kinderen en jongeren en werden de antwoorden op korte termijn (in twee rondes) verzameld. Een bijkomend voordeel is dat met een beperkt budget een omvangrijke bevraging is opgezet, met zowel een kwalitatief als kwantitatief luik, wat door afzonderlijke organisaties of door een individuele onderzoeker moeilijker op poten kon worden gezet. Tot slot heeft volgens de onderzoekers het gebruiken van afbeeldingen – minder talig en zo weinig mogelijk cultureel en sociaal bepaald – in de bevraging de validiteit versterkt. Vooral bij kinderen is het meten van wat ze denken over de stad complex. Door de kinderen in het voortraject de afbeeldingen te laten kiezen en interpreteren, werd actief gewaakt over de geldigheid. Participatief onderzoek wordt wel eens bekritiseerd op basis van traditionele onderzoeksstandaarden als validiteit, betrouwbaarheid en transfereerbaarheid. Er klinkt echter meer en meer een pleidooi naar sociale en culturele validiteit als bijkomende standaarden. Betrokkenheid van onderzoekssubjecten en stakeholder in zowel het formuleren van interviewvragen, focusgroepleidraad als in de interpretatie van de data, versterkt deze validiteit (Cargo & Mercer, 2008).

Het knelpunt van de bevraging heeft betrekking op de steekproef. In vele kind- en jongerenonderzoeken wordt gebruik gemaakt van de schoolcontext om bevragingen op te zetten. Dit levert doorgaans een degelijk steekproefkader op en heeft de garantie dat kinderen en jongeren met verscheidene achtergronden worden bereikt. Voor het project ‘Als ik burgemeester ben...’ behoorde een scholenbevraging niet tot de mogelijkheden. Een scholenbevraging is tijdrovend en daardoor duur, scholen geven bovendien geregeld aan overbevroegd te zijn. De samenwerking met de jeugdsector opende de deur om toch grootschalig te bevragen met een beperkt budget te doen, aan de hand van een quotasteekproef. Het stedelijke weefsel van welzijns- en vrijetijdsvoorzieningen vervangt de scholen als kanaal. Voor de steekproefsamenstelling is gewerkt met twee criteria: de leeftijd van de kinderen en het district. Aan de leden van het sectoroverleg jeugd werd gevraagd om deze criteria te respecteren en voor hun district op te volgen. Tussentijds maakte de onderzoeker een staat op van de respons en werd feedback gegeven aan de jeugdwerkorganisaties in de districten om de steekproef aan te vullen. Quotasteekproeven zijn niet-toevalsgebaseerd en hebben daardoor pijnpunten. Een eerste belangrijk minpunt is dat een quotum op basis van sociale achtergrond niet kon meegenomen worden. Daarnaast hebben de jeugdwerkers die de quota aanvulden autonoom kinderen en jongeren aangesproken, die meestal al een relatie hadden met het jeugdwerk. We hebben voornamelijk hen bereikt die aangesloten zijn bij het jeugd(welzijns)werk. Om dit te compenseren, werden jeugdwerkers door de onderzoeker aangemoedigd om ook buiten de eigen werking kinderen en jongeren aan te spreken. De respons werd vergeleken met het populatiekader, vanuit gegevens van de Studiedienst van de stad Antwerpen, en bleek vrij goed te zitten op leeftijd en districtsverdeling. Andere data over het profiel van de respondenten zijn niet te vergelijken met de beschikbare populatiegegevens

van stad Antwerpen omdat de vraagstelling afweek. In het onderzoek polsten we bijvoorbeeld niet naar A- of B-stroom in het secundair, enkel naar de studierichtingen. Respondenten konden verschillende thuistalen opgeven, terwijl in de data van de studiedienst, via de indicator ‘thuistaal’ in het onderwijs enkel wordt gepeild naar het al dan niet hebben van Nederlands als thuistaal.

Ondanks de beperkte controle op de afnamecontext door de onderzoeker, waardoor de betrouwbaarheid van de data in twijfel getrokken zou kunnen worden, was de datakwaliteit van een degelijk niveau (weinig lege velden, weinig afhakers in de bevraging en face-to-face contact om de steekproefcriteria te bewaken). Betrokken jeugdwerkers volgden de onderzoeksinstructies op en schreven na afloop een reflectieverslag waardoor een zo groot mogelijke neutraliteit in de gesprekken werd nagestreefd. Door hun – vaak – persoonlijke relaties met de kinderen en jongeren konden ze instaan voor een betrouwbare afname. Het is moeilijk om dit aan te tonen, maar we vermoeden dat de kwetsbare kinderen en jongeren zich net opener hebben opgesteld bij de jeugdwerker dan bij een onbekende onderzoeker. Deze kinderen en jongeren hebben immers vaak een persoonlijke geschiedenis van (maatschappelijke) kwetsing, en zijn minder geneigd om externe – nieuwe – gezagsfiguren onmiddellijk te vertrouwen.

9. CONCLUSIE

Aan de hand van principes van participatief onderzoek trachtte het project ‘Als ik burgemeester ben...’ de stem van kinderen en jongeren in de stad te vertolken. Het onderzoek had als doel bij te dragen aan de integratie van de noden en wensen van kinderen en jongeren in het stedelijk beleid. Op die manier streefden de opdrachtgevers, het sectoroverleg jeugd, om de kind- en jeugd vriendelijkheid van het lokale beleid te versterken.

Om een representatief beeld te krijgen van kinderen en jongeren in een superdiverse grootstad dienen heel wat – methodologische – uitdagingen zich aan. Door te zoeken naar niet-talige onderzoeksmethoden en nauw samen te werken met de jeugdwerksector – tevens opdrachtgevers – trachtten de onderzoekers een antwoord te vinden op deze uitdagingen. Betrouwbaarheid en validiteit waren hierbij extra aandachtspunten. We durven beweren dat het eindrapport een diepgaand beeld schets van wat kinderen en jongeren, in al hun diversiteit, denken over hun stad. Het rapport bood niet enkel input aan het lokale beleid, maar zette ook de betrokken jeugdorganisaties aan tot reflectie. Op die manier onderschrijven we de stelling van Abma *et al.* (2019) dat participatief onderzoek geen kwestie van is van – alleen – methoden, maar van ingesteldheid. Daarenboven zien we met dit traject de meerwaarde van participatief onderzoek bevestigd voor lokale besturen, kinderen en jongeren én hun organisaties.

REFERENTIES

- Abma T., Banks, S., Cook, T., Dias, V., Madsen, W., Springett, J., & Wright, M. T. (2019) *Participatory Research for Health and Social Well-Being*, Cham: Springer International Publishing.

- Bradbury H. (2019). Foreword: An invitation to Knit our worlds Together. In T. Abma, S. Banks, T. Cook, V. Dias, W. Madsen, J. Springett & M.T. Wright (2019). *Participatory Research for Health and Social Well-Being*. Cham: Springer International Publishing.
- Cargo, M., & Mercer S.L. (2008). The Value and challenge of participatory research: strenghtening its practice. *Annual review of public health, 23*, 325-350.
- Children's World Study (z.d.). *International Survey of Children's Well-Being (ISCWeB)* geraadpleegd op 4 september 2019, van <http://www.isciweb.org/?CategoryID=158>.
- Doring, A.K., Blauensteiner, A., Aryus, K., Drogenkamp, L., & Bilsky, W. (2010). Assessing Values at an Early Age: The Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C), *Journal of Personality Assessment, 92:5*, 439-448.
- Inter-Agency Working Group on Children's Participation (IAWGCP) (2007). *Minimum Standards for Consulting with Children*, Bangkok.
- Op de Beeck, S., & De Peuter B. (2017). *Eenmeting jeugdbeleid in lokale besturen. Lokaal jeugdbeleid in een nieuwe context van strategische meerjarenplanning*. Onderzoek in opdracht van de Vlaamse overheid, afdeling Jeugd. Brussel: Departement Cultuur, Jeugd en Media.
- Reynders, T., Nicaise, I., & Van Damme J. (2005). *De constructie van een SES-variabele voor het SiBO-onderzoek*. Onderzoek in opdracht van de Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming, in het kader van het programma 'Steunpunten Beleidsrelevant Onderzoek', Brussel.
- Schrijvers, E., Van de Mosselaer, K., & Dehertogh, B. (2015). *1993-2013. Een terugblik op 20 jaar lokaal jeugdbeleid*. Een uitgave van de afdeling Jeugd van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media, Brussel.
- Antwerpen (z.d.). *Stad in Cijfers: databank* geconsulteerd op 4 september, van <https://stadincijfers.antwerpen.be/databank/>.
- Van Ceulebroeck, N. (2017). *Hoe kinderen en jongeren denken over hun stad. Een memorandum*, Antwerpen.
- Van Ceulebroeck, N., & Reynaert, D. (2018). *Inspiratiekader voor een Kindvriendelijke Stad of Gemeente*. Brussel: Departement Cultuur, Jeugd en Media.
- Van de Walle, T., Bradt, L., & Bouverne-De Bie, M. (2013). *Meer dan een technische uitdaging. Het in beeld brengen van maatschappelijke kwetsbaarheid in het JOP-onderzoek*. Gent: Universiteit Gent Vakgroep Sociale Agogiek.
- Vermeulen, S., & Teller, M. (2010). *Participatie van kinderen en jongeren in armoede. Lessen uit de praktijk*. UNICEF België, Koning Boudewijnstichting.
- VWJ VZW (z.d.). *Toolkit kindvriendelijkheid* geconsulteerd op 4 september 2019, van <http://kindvriendelijkstedengemeenten.be/toolkit-methodieken/toolkit-kindvriendelijkheid>.